

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

УДК 343.232

Острогляд Олександр Васильович,
кандидат юридичних наук, доцент,
проректор з наукової роботи
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

**ПРОСТУПОК: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
ОКРЕМИХ КРАЇН В АСПЕКТІ ГУМАНІЗАЦІЇ**

Дослідження присвячено аналізу чинного кримінального законодавства України та законодавства окремих країн світу, що пов'язані з розумінням злочину та проступку. Визначається необхідність впровадження інституту кримінального проступку. Вказується, що таке впровадження позитивно вплине на аспекти гуманізації кримінального провадження.

Ключові слова: злочин, проступок, кримінальний проступок, гуманізм, гуманізація.

Постановка проблеми. Кримінальний процесуальний кодекс України в ст. 3 передбачає, що закон України про кримінальну відповідальність складають законодавчі акти України, які встановлюють кримінальну відповідальність (Кримінальний кодекс України та закон України про кримінальні проступки).

Дане положення КПК України було введено ще 2012 року і стимулювало наукові дискусії, щодо необхідності введення цього правового інституту. В березні цього ж року з'явився проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» № 10136 від 03.03.2012, що також був широко обговорений як науковцями, так і практичними працівниками.

Фактично дискусія, яка розпочалася з новою силою 2012 року (і до якої долучався і автор самостійно і в складі інших груп [7; 8; 9; 10]) триває і до цього часу. Питання не вирішено ні на законодавчому рівні, ні тим більше практично.

Інформаційно-аналітичні матеріали, що підготували М. В. Карчевський та А. С. Кудінов, за результатами опитування експертів свідчать, що представники освіти і науки та практичні працівники демонструють принципово різні погляди у відповіді на запитання щодо закону про кримінальні проступки. Так, відсутність закону про кримінальні проступки не дозволяє ефективно використовувати ресурси правоохоронних органів для проведення якісного розслідування кримінальних правопорушень на думку 59% експертів практиків. Аналогічний показник серед експертів, які представляли навчальні заклади та науково-дослідні установи, складає 37% [2, с. 10].

Викладене свідчить, що питання доцільності чи недоцільності введення кримінальних проступків потребує свого вирішення. Принаймні є необхідність приведення у відповідність Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, оскільки в цій частині вони мають часткову суперечність.

Крім того, інститут кримінальних проступків має і інший вплив, що не є таким очевидним. Мова йде про гуманізацію кримінальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання необхідності введення інституту кримінальних проступків в тій чи іншій мірі досліджувалося в працях таких науковців, як: Г. А. Злобін, М. В. Карчевський, А. С. Кудінов, П. В. Мельник, Т. І. Созанський, О. С. Стеблинська, П. Л. Фріс та ін. Проте зазначені дослідження, з різних причин, не проводили, в аспекті гуманізації кримінальної відповідальності, порівняльного аналізу чинного законодавства окремих країн Європи та колишнього СРСР, які мають в своєму законодавстві такий інститут так і не мають такого.

Постановка завдання. Метою даної роботи є визначення впливу введення інституту кримінального проступку (проступку) на гуманізацію кримінальної відповідальності, на основі порівняльного аналізу Кримінальних кодексів окремих країн світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Погляди науковців з приводу необхідності введення інституту кримінального проступку є різнобічними від невизнання такого інституту, до створення законопроектів з його характеристикою, або навіть створення концепції реформування законодавства про публічні правопорушення в Україні.

Зокрема П.Л. Фріс в рамках Міжнародного науково-практичного симпозиуму «Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства» (м. Івано-Франківськ, 18-19 листопада 2016 року, Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького) для дискусії запропонував наступне запитання – «Який же шлях слід обрати для подальшого розвитку кримінального законодавства є оптимальним, гуманістичним?»

В якості пропозиції ним було запропоновано наступні положення: Вбачається, що він є один – суттєве звуження сфери кримінально-правової заборони. Створення маленького, але жорсткого Кримінального кодексу.

За рахунок чого це може бути здійснено?

У першу чергу за рахунок введення інституту кримінального проступку!

Як відомо, є три пропозиції. Перша – виділити у КК з існуючих злочинів за тими чи іншими критеріями відповідну групу діянь, які визнати кримінальними проступками. Другий – створити відокремлений Кодекс кримінальних проступків до якого перенести частину діянь, що сьогодні визнаються злочинами та долучити до них адміністративні правопорушення, які мають судову юрисдикцію. І третій шлях, так би мовити змішаний – до першого варіанту додати адмінправопорушення, що мають судову юрисдикцію.

Який же шлях вбачається найбільш перспективним? Обираючи його слід враховувати реалії сьогодення про які вже йшла мова.

Звичайно, що найбільш привабливим є другий шлях – створення самостійного Кодексу. Однак, на сьогодні він, на жаль, не має перспектив.

Третій варіант слід категорично відкинути – ми не вправі розширяти межі і так безмежного КК. При цьому варіанті через пару років більшість населення країни підпаде під його дію.

Залишається перший варіант. Які ж діяння слід віднести до категорії кримінальних проступків? Вбачається, що ними можуть бути визнані усі діяння, які відповідно до ч. 2 ст. 12 КК належать до категорії злочинів невеликої тяжкості. При цьому доцільно внести зміни до цієї частини ст. 12 піднявши верхню межу з двох до трьох років позбавлення волі. Саме така межа застосовується при визначенні кримінального проступку у ряді європейських країн.

Це питання пов'язане із розумінням такої ознаки злочину як суспільна небезпека. Не вдаючись у полеміку з приводу існування цієї ознаки (це не тема сьогоднішнього зібрання), зазначу лише, що суспільна небезпека як ознака злочину була породжена комуністичною ідеологією і використовувалась виключно в інтересах панівного в СРСР класу номенклатури, який визнавав самостійно, виходячи виключно з власних інтересів те чи інше діяння суспільно небезпечним. Матеріальною ознакою злочину повинна виступати виключно спричинена чи потенціальна шкода, яка є наслідком діянням. Коли ми визначимось з цією ознакою – стане легше з диференціацією діянь на злочини і кримінальні проступки [13, с. 295-296].

Інша пропозиція, в рамках цього ж зібрання, була запропонована експертами Львівського форуму кримінальної юстиції. Зокрема, Т. І. Созанський відмітив, що питання запровадження проступків у кримінальне законодавство України викликала неоднозначну реакцію у науковому товаристві фахівців у галузі кримінального права. Науковцями було здійснено спроби вписати цей інститут у систему діючого кримінального закону, шляхом пристосування інституту проступків до чинного кримінального законодавства України. Проте поки що марно.

Зовсім інший новий підхід до побудови кримінального законодавства України пропонується у розробці Львівського форуму кримінальної юстиції (далі ЛФКЮ). Запропонована ЛФКЮ Концепція побудови Кодексу публічних правопорушень (далі Концепція) передбачає ряд нових для кримінального права України ідей. Не всі ці ідеї є новими, частково вони викладені у кримінальному праві зарубіжних держав, але зібрані у єдиному кримінальному законі мабуть уперше.

Перш за все Кодекс публічних правопорушень – це єдиний нормативний акт. Його завдання максимально об'єднати в одному документі всі положення, які регулюють публічні правопорушення. Цей кодекс складатиметься з двох частин Загальна та Особлива, схема зрозуміла така ж, як у чинному КК України відповідно, в Загальній частині – загальні положення обов'язкові для кожного з правопорушень передбачених у особливій, Особлива – поділена на розділи за предметом регулювання. Особливістю Загальної частини повинно стати передбачення санкцій, кваліфікуючих ознак їх кратне застосування, обов'язкова участь потерпілого як рівної сторони у відносинах між державою та порушником. Новацією у Особливій частині повинні стати – відсутність санкцій (вони визначатимуться у Загальній частині), структура статті Особливої частини передбачатиме номер, назву, частину. Частина статті відповідно передбачатиме опис поведінки (та інших ознак правопорушення) та вказуватиме на відповідний розряд, до якого відноситься те чи інше покарання.

Всі публічні правопорушення пропонується ділити на три види злочин, проступки та місцеві правопорушення. Розрізняти між собою ці види публічних правопорушень можна буде за допомогою рангів. Наприклад, місцеві правопорушення складатимуть порушення 1-2 рангу, поступки – порушення від 3 по 7 ранг, злочини – від 8 по 10 ранг. Таким чином до злочинів пропонується віднести лише найсуворіші публічні правопорушення, які насправді, очевидно і безспірно, становлять суспільну небезпеку, вчиненні умисно та за які передбачатиметься основне та обов'язкове покарання – позбавлення волі.

Проступками визнаються діяння вчиненні і умисно, і з необережності, які полягають у заподіянні дійсної (реальної) шкоди або у створенні загрози такої шкоди; не будуть містити додаткового визначення на кшталт, «кримінальні», «суспільно небезпечні», «суспільно шкідливі»; до проступків може буде віднести необережне заподіяння шкоди життю і здоров'ю, умисне заподіяння нетяжкої шкоди здоров'ю,

управління транспортними засобами в стані сп'яніння, порушення спеціальних правил безпеки, заподіяння майнової шкоди і т.п.

Місцеві публічні правопорушення складатимуть умисні та необережні посягання, які полягають у невиконанні вимог нормативно-правових актів, публічного характеру, які не потягли заподіяння реальної шкоди, але створили загрозу існуючому правопорядку на місцевому рівні та передбачатимуть покарання переважно у виді громадських неоплачуваних робіт або штрафу.

Структура статті Особливої частини складатиметься так, що у одній статті у різних частинах можуть міститись проступки і злочин, або місцеве правопорушення і проступок [12, с. 257-258].

Якщо розглянути цю ситуацію в історичному аспекті, то варто вказати на результат попереднього витка дискусії, яка швидше всього була викликана реформуванням законодавства СРСР, була стаття Злобіна, Келіна, Яковлева, «Совершенствование советского уголовного законодательства на современном этапе» яка опублікована в журналі «Советское государство и право» ще у 1978 р., і яка на диво перекликається з сьогоденням і положення якої можуть бути основою для вдосконалення кримінального законодавства, оскільки присвячена його реформуванню шляхом поділу злочинів на види і визначенням правових наслідків залежно від категорії злочину чи проступку.

Зокрема автори зазначали, що подальше удосконалення кримінального закону, як думається, буде йти одночасно двома шляхами. Один з них полягає в декриміналізації малозначних злочинів з перенесенням відповідних складів з КК в сферу адміністративного законодавства. Другий шлях – уточнення поняття злочину, виділення в законі декількох видів злочинів, що тягнуть за собою різні за характером юридичні наслідки, наприклад: 1) тяжкі злочини – допускають застосування позбавлення волі на строк до 10 років, а також виключають звільнення від кримінальної відповідальності і покарання, передбачають застосування кримінального покарання і породжують судимість, яка погашається зі спливом встановлених законом строків; 2) менш тяжкі злочини – допускають застосування позбавлення волі на строк до 5 років, звільнення від кримінальної відповідальності і покарання, не породжують судимість; 3) (кримінально карані) проступки – допускають застосування покарання, що не пов'язані з позбавленням волі, передбачають звільнення від покарання, від кримінальної відповідальності, за наявності до того законних підстав і не породжують судимості. Як уявляється в результаті такого рішення відкрилась б можливість суттєвого удосконалення всієї системи кримінального законодавства, подальшого скорочення сфери застосування кримінальної відповідальності і підвищення соціальної ефективності кримінального і адміністративного законів [1, с. 11-17].

Не аналізуючи детально всі зазначені підходи, кожен з яких, звичайно, має позитивні аспекти, слід відзначити, що чіткий поділ вчинених суспільно-небезпечних діянь на злочини і проступки обмежить можливості суддівського розсуду при застосуванні інститутів звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання, що, в свою чергу, сприятиме єдності судової практики та реальному здійсненню принципу гуманізму («ставлення до людини, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності» – Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. В. Т. Бусел, 2009), оскільки в такому випадку особа, що вчиняє протиправні дії чітко знатиме як і за що вона каратиметься, а потерпілий знатиме на яке відновлення справедливості і в яких межах він може розраховувати.

З точки зору дискусії про можливість чи необхідність введення інституту кримінального проступку цікавим є досвід окремих зарубіжних країн, в першу чергу тих, з якими в нас є частина спільного законодавчого минулого.

Зокрема, Пенітенціарний Кодекс Естонії (Уложення про покарання) в статті 3 передбачає, що винними діями визнаються злочини і проступки, критерієм поділу є призначуване покарання. А саме: за скоєння злочину передбачено грошове стягнення або тюремне ув'язнення за вчинення ж проступку передбачено штраф, арешт чи позбавлення права управління транспортними засобами [11].

Стаття 10 Кримінального кодексу Королівства Іспанія також передбачає поділ кримінально-караних дій на злочини та проступки – «злочинами або проступками є карані за законом дія або бездіяльність, вчинені з умислом чи із злочинної необережності». За проступки вказано, що передбачається м'яка міра покарання, за злочини – сувора та менш сувора міра покарання [4, с. 19].

Кримінальний кодекс Республіки Польща також передбачає поділ на злочини і проступки (ст. 7) – «протиправними діями є злочини і проступки», а також в статті 3 закріплює дотримання гуманітарних принципів, зокрема, поваги до людської гідності – «покарання та інші заходи, передбачені цим Кодексом, застосовуються з дотриманням гуманітарних принципів, зокрема, поваги до людської гідності» [6, с. 8].

Кримінальний кодекс Республіки Казахстан передбачає поділ на злочини та кримінальні проступки – «кримінальні правопорушення залежно від ступеню суспільної небезпеки і караності підрозділяються на злочини і кримінальні проступки», таким чином, критеріями поділу є суспільна небезпека та неможливість застосування за вчинення кримінального проступку обмеження та позбавлення волі. Крім того ст. 39 передбачає принцип гуманізму при призначенні покарань – «покарання не має за мету заподіяння фізичних страждань чи приниження людської гідності» [3, с. 243].

Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки не передбачає виділення поняття проступку, оперуючи виключно поняттям злочину, поряд з тим закріплює в статті 9 принцип гуманізму, під яким пропонується розуміти забезпечення безпеки людини та недопущення дій, що можуть мати характер, або мету тортур або інше жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність поведінки [3, с. 52].

Кримінальний кодекс Республіки Білорусь містить лише поняття злочину. Крім того ст. 3 передбачає принцип гуманізму при призначенні покарань – «покарання або інші заходи кримінальної відповідальності не мають за свою мету заподіяння фізичних страждань або приниження людської гідності» [5, с. 50].

Подібні норми містить і Кримінальний кодекс Республіки Молдова, він оперує поняттям злочину і в статті 4 окремо визначає принцип гуманізму, під яким розуміється захист особи як найвищої цінності суспільства, її прав і свобод, а також неможливість приниження гідності людини – «Кримінальний кодекс не має на меті заподіяння фізичних страждань або приниження гідності людини. Ніхто не може бути підданий катуванню, жостокому, нелюдському або такому, що принижує гідність покаранню чи поведінку» [5, с. 260].

Висновки. Розглянувши положення кримінальних кодексів окремих країн можна прийти до висновку, що ті законодавчі акти, які містять поділ кримінально-караних дій на злочини та проступки (кримінальні проступки), не акцентують увагу на принципі гуманізму, ті ж акти, які оперують поняттям лише злочину, в своїй більшості, виділяють в окремій статті чи частині статті принцип гуманізму, який пов'язують з призначенням покарання.

Напевне, що в аспекті гуманізації кримінальної відповідальності варто більше уваги приділяти не наслідкам вчиненого, а аспекту принципу гуманізму в розумінні також і правової визначеності. Напрошується висновок, що більш гуманним буде підхід розуміння оцінки діянь чітко як злочину і проступку з відповідними наслідками (включаючи можливість звільнення від відповідальності) для особи, яка вчинила таке діяння і для особи, яка постраждала від нього, ніж просто незастосування при призначенні покарання дій що принижують гідність особи, що також, звичайно, є важливим, якщо це не просто декларація.

Список використаних джерел

1. Злобин Г. А. Совершенствование советского уголовного законодательства на современном этапе / Г. А. Злобин, С.Г. Келина, А. М. Яковлев // Советское государство и право, 1978. – №12. – С. 11-17
2. Карчевский М.В., Кудінов А.С. Ефективність кримінально-правового регулювання в Україні : інформаційно-аналітичні матеріали за результатами опитування експертів / Карчевский М.В., Кудінов А.С. : МВС України, Луган. Держ. Ун-т внутр. Справ ім. Е.О. Дідоренка. – Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2016 – 44 с.
3. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки, Кримінальний кодекс Республіки Казахстан / під. ред. В.Л. Менчинського. Переклад на українську мову Т.В. Руденко. – К.: ОВК, 2016. – 490 с.
4. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під. ред. В.Л. Менчинського. Переклад на українську мову О.В. Лішевської. – К.: ОВК, 2016. – 284 с.
5. Кримінальний кодекс Республіки Білорусь, Кримінальний кодекс Республіки Молдова / під. ред. В.Л. Менчинського. Переклад на українську мову Т. В. Руденко. – К.: ОВК, 2016. – 462 с.
6. Кримінальний кодекс Республіки Польща / під. ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову В.С. Станіч. – К.: ОВК, 2016. – 138 с.
7. Мельник П.В., Острогляд О.В., Стеблинська О.С. Зауваження та пропозиції щодо проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» // Матеріали Всеукраїнської інтернет-конференції «Проблеми впровадження інституту кримінального проступку (на основі проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків») № 10136 від 03.03.2012 // Електронний ресурс. Режим доступу: http://ivpz.org/images/propoz_IFUP.zip
8. Острогляд О.В. Впровадження інституту кримінального проступку: режим очікування / Острогляд О.В. // «Ольвійський форум – 2015: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі»: тези. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2015. – Том 4. – С. 65-68
9. Острогляд О.В. Підстави криміналізації в ракурсі впровадження інституту кримінального проступку / Острогляд О.В. // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 жовт. 2012 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 203-205
10. Острогляд О.В. Рішення КСУ № 3-рп/2015 у справі №1-6/2015 та його вплив на впровадження інституту кримінального проступку / О. В. Острогляд // Наука та

освіта XXI століття: матеріали звітної викладацької та студентської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 7 травня 2015 року). – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2015. – С. 78-82

11. Пенітенціарний Кодекс Естонії // URL: https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/%D0%9F%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%A2%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%98%D0%90%D0%A0%D0%9D%D0%AB%D0%99%20%D0%9A%D0%9E%D0%94%D0%95%D0%9A%D0%A1_01.05.2015.pdf
12. Созанський Т.І. Концепція публічних правопорушень: перспективи та реалії / Созанський Т.І. // Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства: матеріали Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листопада 2016 року). – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. – С. 257-259
13. Фріс П. Л. Доктрина кримінально-правової політики: поняття і зміст / П. Л. Фріс // Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства: матеріали Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листопада 2016 року). – Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. – С. 292-296.

Острогляд А. В. Преступление и проступок: сравнительный анализ уголовного законодательства отдельных стран в аспекте гуманизации

Исследование посвящено анализу действующего уголовного законодательства Украины и законодательства отдельных стран мира, связанные с пониманием преступления и проступка. Определяется необходимость внедрения института уголовного проступка. Указывается, что такое внедрение положительно повлияет на аспекты гуманизации уголовного производства.

Ключевые слова: *преступление, проступок, уголовный проступок, гуманизм, гуманизация.*

Ostrohliad O. V. Crime and delinquency: comparative analysis of the criminal legislation of individual countries in the aspect of humanization

The study deals with the analysis of the current criminal legislation of Ukraine and laws of certain countries, related to understanding crime and misdemeanor. Determine the need for introduction of a criminal offense. It is claimed that a positive impact on the implementation aspects of the humanization of criminal proceedings.

Key words: *crime, misdemeanor, criminal offense, humanity, humanism.*

Надійшла до редакції 11 листопада 2016 р.

